

Петро Кралюк,
доктор філософських наук, професор

ПРОБЛЕМА “НЕДЕРЖАВНОСТІ” УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІЇ В ІНТЕРПРЕТАЦІЇ В. ЛИПИНСЬКОГО: СУЧАСНИЙ КОНТЕКСТ

Поняття нації є одним із центральних у політологічній теорії В.Липинського [Див.: 4]. До цього поняття він неодноразово звертався, давав йому розлогі визначення, говорив про етапи розвитку нації.

Поряд із нацією, мислитель вів мову про людство загалом, використовуючи тут термін цивілізація. Його загальний погляд на цивілізацію полягав у тому, що вона поступово, прогресивно розвивається. Прогрес виявляється в удосконаленні впливу людини на природу, більш вмілому перетворенні її, що, в свою чергу, пов'язане з подоланням лінівства людини. “Вся людська цивілізація і вся людська культура, – писав він, – зародилась і розвивалась по лінії боротьби з первородним гріхом людства – його лінівством та інертністю – по лінії найбільшого опору. В протилежність до звіря, який примінює себе до природи, який в боротьбі за своє існування тільки обороняється, уступає, пристосовується до свого ворога – людина ж підчиняє собі природу, вона наступає, поборює ворога, творить вічне зусилля, пристосовує природу до себе” [1; 197].

Все це пов'язано з удосконаленням техніки й моралі. На думку мислителя, певному ступеню розвитку техніки має відповідати адекватний ступінь розвитку моралі. При цьому як поняття техніки, так і поняття моралі трактуються дуже широко. Техніка – це різні засоби впливу людини на навколишній світ, передусім на природу. Мораль – правила, з допомогою яких люди організовують своє суспільне життя.

Однак поряд із прогресивістським поглядом на розвиток “всього” людства, В.Липинський вів мову про циклічність розвитку організмів, з яких складається людство. Такими організмами виступають нації. Вони розглядаються ним як своєрідні живі організми. “Нації, – пише мис-

литель, – як вчить історія, не вічні. Вони мають свій початок, період довшого або коротшого життя, і свою смерть” [1; 209]. Тривалість життя націй залежить “од їх громадської моралі, од їх гігієни національного життя” [1; 229]. Фактично нація для В.Липинського – поняття універсальне й в певному сенсі позаісторичне. Нації існували завжди, відразу як тільки людина перестала бути природною істотою, “злізла з дерева”. Нація – це організоване суспільне життя, де активна меншість організовує пасивну, “ліниву” більшість.

Наведені міркування про життя націй дещо перегукуються з відомою теорією пасіонарності Л.Гумільова. Інша річ, що такі погляди В.Липинський висловив майже на п'ядесят років раніше.

В.Липинський також говорив про три форми “громадської моралі” й “методів організації нації”, які циклічно змінюються. Це – класократія, демократія, охлократія. Тут не можна не помітити певних паралелей із поглядами Аристотеля, який теж говорить про дещо подібну “тричленну” циклічну змінюваність полісів (державних організмів). До речі, для В.Липинського поняття нації та держави тісно взаємозв'язані й фактично є супутніми. Він навіть ототожнював поняття нації з питанням держави. Малося на увазі те, що для нормального функціонування нації повинна існувати відповідна організація суспільного життя (держава). Також у В.Липинського можна зустріти думки, що держава передує нації (“завжди спочатку буває держава, а потім нація”) [1; XVI]. На його думку, без держави нація не може сформуватися й водночас існування нації вимагає державного життя.

Класократія, демократія, охлократія трактуються як поняття універсальні й позачасові. Класократія – це “ідеальний”, найкращий устрій суспільної організації, який мислитель характеризує таким чином: “...поділ на продукуючі класи; спільна їм всім одна віра в непорушні Божеські закони; одна громадська мораль, впливаюча з закону труда; твердими законами громадської моралі обмежена і послухом авторитетам спаяна сильна організація класової аристократії – велика восприймчивість на творчий порив серед пасивних мас – в результаті високий моральний авторитет

аристократії, висока техніка, висока духовна культура і високі ритмічні та органічні форми громадського життя цілої нації” [1; 208]. Прикладом класократичної держави в минулому В.Липинський вважає Англію й сподівається, що таку державу вдасться побудувати в Україні. Тим більше, на його думку, українці вже організовувалися в таку державу (за часів Хмельниччини) і класократизм ніби притаманний українцям [Див.: 3].

У даному випадку варто зробити певні пояснення. Для В.Липинського поділ нації на класи є безперечною цінністю. Кожний клас має виконувати свою функцію, взаємодіючи з іншими класами й тим самим забезпечуючи кращі умови для існування нації загалом. Водночас сильна нація, на його думку, має мати “одну віру”. Саме ця віра є важливим чинником національної консолідації. При цьому ця віра в ряді моментів ототожнюється з вірою релігійною [Див.: 2].

В.Липинський дуже часто говорить про аристократію, точніше “класову аристократію”. Однак, судячи з його творів, це не стільки спадкова аристократія, скільки “кращі люди”, що вміють найліпше організувати ту чи іншу діяльність.

На чолі класократичної держави, вважав В.Липинський, має стояти незалежний монарх, монарх як арбітр. Проте не варто перебільшувати монархізм В.Липинського. Власне, це не зовсім той “класичний” монархізм, який існує в нашій уяві. Монархія для мислителя не самоціль, а лише один із елементів класократичної держави. До того ж елемент, який може набирати різних форм.

Класократія В.Липинського – це аж ніяк не авторитарна, а тим більше, не тоталітарна держава. Судячи з його робіт, можна зрозуміти, що в цій державі мають існувати представницькі органи, де би були репрезентовані інтереси кожного класу. Тобто така організація передбачала би певні процедури, які б ми зараз назвали демократичними. Водночас така держава потребувала б “незалежного” арбітра, який би не обирався демократичним шляхом, а стояв би “над усіма”. У сучасних державах роль такого арбітра, здебільшого, відіграють судові органи, особливо вищі (типу Верховного чи Конституційного суду). Також цю роль може

частково перебирати президент, котрий фактично є заміником монарха і виступає як гарант конституції.

По великому рахунку, класократія – зовсім не утопія, як декому видається. Це цілком реальна форма організації суспільного й державного життя, яка може набирати більш чи менш “ідеальних” форм.

Мислитель вважає, що після ідеальної класократії, де існує гармонійна взаємодія класів, настає період суспільної дезорганізації, який він іменує демократією. Під демократією мається на увазі “виборна влада”. Вона, на думку В.Липинського, не може забезпечити добру організацію суспільно-державного життя. “Найкращих організаторів знайти і до праці державної притягти, – писав він, – не може навіть найкраща виборна влада, бо вона перш за все мусить числитися не з талантом а з партійним цензом людини. До того ж вона заінтересована в тім, щоб ніхто здібніший, дійсно талановитий коло неї при праці державній не опинився, бо виборець тоді готов стратити любов і довіря до своїх народніх представників” [1; 45]

Саме через те, що при владі опиняються далеко не найкращі люди, це веде її до деградації. Тому В.Липинський характеризує її як “розклад класів; упадок спільної віри; повна громадська аморальність; панування “законів розуму”, які кожний на підставі власного розуму інтерпретує як хоче: хаос в творчості і повна дезорганізованість нічим необмеженої, розпорошеної та здекласованої “індивідуалістичної” і “свободолюбивої” аристократії, – упадок восприїмчивості на всякий порив до творчості і праці. Деморалізація та хаос серед пасивних мас, – в результаті безавторитетність безсилої, zdeорганізованої і аморальної аристократії, анархія в техніці та матеріальній продукції, брак ритму і розклад старих організаційних форм, одно слово: матеріальна і моральна руїна нації” [1; 208].

Після цієї стадії дезорганізації настає період охлократії. “Панування охлократії, – пише В.Липинський, – приходить звичайно по пануванню демократії. Воно єсть найбільше консеквентним завершенням демократичного хаосу, неминучою реакцією народніх мас, змучених і роздражнених до краю за-

жерливістю, хамством, дурисвітством і організаційним безсиллям всякої демократичної аристократії” [1; 267]. Режим охлократії В.Липинський характеризує таким чином: “наїзд визволених безсилим пануванням безавторитетної демократичної аристократії внутрішніх або зовнішніх кочовників варварів, спаяних якоюсь одною своєю примітивною фанатичною вірою, примітивною моралю і організацією; знищення матеріальної культури та інтензивності праці: панування кулака збираючої дань і матеріально непродукууючої аристократії над розпорошеною безкласовою “племінною” юрбою; авторитет страху і примус до примітивної праці...” [1; 208].

Охлократичний режим тримається лише завдяки силі. “Охлократія, – пише В.Липинський, – може існувати і правити тільки тоді, коли власне ніяких... органічних сполучень на підвладній їй території немає, і коли людність на ній ділиться на дві категорії: знизу – безкласову, недиференційовану, прикріплену до землі і примітивно на ній працюючу, стадну юрбу, – і зверху: спаяну одною залізною войовничо-духовною організацією матеріально непродукууючу, кочову або полукочову орду (на вищих щаблях цивілізації ця орда може приймати дуже складні флони завжди зцентралізованого бюрократично-військово-духовного державного апарату), яка при допомогі террору і суггестії править цією юрбою, весь час між нею кочуючи (вічне переносження з одного місця в друге як поодиноких адміністраторів, так і озброєних частин державного апарату, служачи характерною ознакою охлократії навіть на найвищих щаблях цивілізації) і дань з нею збираючи. Зо всіх методів правління, охлократичний – найбільш примітивний і найпростіший. ...террор, суггестія і виучка... – це основні форми методу правління охлократії...” [1; 268-269].

Охлократія не здатна творити національну державу хоча б через те, що в ній зберігається постійний поділ на “верхи” й “низи”.

Ведучи мову про цю форму державного управління, В.Липинський постійно використовує образ кочової орди, яка з допомогою сили править і визискує землеробське населення. Охлократичною державою він вважав царську Росію та її наступника СРСР.

Мислитель дотримувався думки, що охлократичний режим може відносно легко бути зруйнований війною. Програна війна для охлократії, як правило, є смертельною. Також цей режим може бути зруйнований у результаті іноземних запозичень.

Після панування охлократії можлива поява “нових творців, інтензифікація праці, нова диференціація на продукуючі класи, відродження спільної їм віри і громадської моралі труда, розвиток нови культур і нових націй” [1; 208-209]. Охлократія, на думку В.Липинського, може стати кінцем існування нації. Водночас вона здатна привести до “оновлення” нації та становлення ідеальної форми суспільної організації – класократії.

Загалом мислитель робить такий висновок: “...класократія, демократія, охлократія – ось ці три вічно повертаючі стадії, через які проходять в своєму життю нації і через які, по трупах тих націй, що померли, здеморалізувавшись, йде людськість своїм тернистим шляхом до висоти, до Бога...” [1; 209].

Ведучи мову про погляд В.Липинського на стадії розвитку націй, варто мати на увазі особливості понятійного апарату мислителя. Він пропонує нове поняття – класократія (влада класів), під яким розуміє таку організацію нації, при якій відбувається гармонійна взаємодія класів. Щодо понять демократії та охлократії, які можемо знайти в Аристотеля і які використовувалися в європейській суспільно-політичній думці, то їх В.Липинський помітно переосмислює.

Демократія (влада народу), на думку В.Липинського, – це суспільний устрій, при якому відбувається руйнування відмінностей між класами і твориться відносно однорідна маса, керівництво якою здійснює демагогічна “демократична аристократія”. Остання апелює до примітивних інстинктів маси і завдяки цьому, будучи обраною демократичним шляхом, опиняється біля керма влади. Щодо охлократії (влади натовпу), то під нею В.Липинський розумів устрій, де панує натовп-орда варварів (зовнішніх чи внутрішніх), які з допомогою брутальної сили прийшли до влади й утримують її. Ця орда не організовує й не розвиває виробництво, а просто збирає данину з “племінної” юрби.

Ці форми суспільної організації націй, вказував В.Липинсь-

кий, у залежності від розвитку техніки й моралі, мають свої різновиди. Хоча в своїй основі залишаються сталими. Наприклад, він вказував: "Їдучи на мотоциклеті з газеткою в кишені, старих дум запорожських творити вже не можемо. Але той самий дух громади-нації може творити тепер ідеї-думи інші... Нова машина вимагає нової національної форми – це раз. Чим складніша машина, чим більшої зорганізованості людей вимагає вона для своєї праці, тим дужчий мусить бути об'єднуючий дух людей, що нею володіють, тим вища мусить бути їхня суспільна ідея, їхня суспільна мораль – це два" [1; 19].

Українська нація, з точки зору мислителя, в минулому й зараз проходить у своєму розвитку ці стадії. Однак, як у неї, так і в інших націй, є своя специфіка цього проходження. На неї й звертає увагу В.Липинський. Водночас він вказує, що наша нація має свої проблеми, "хвороби", які треба "лікувати". При цьому зазначає: "Досліджувати Україну можна з точки погляду легенди або дійсності: так, як хочеться щоб було, або так, як в дійсності єсть. Обидва ці способи добрі, але кожний на своїм місці і в своїм часі. Наприклад людина, хвора на таку форму сухіт, яку можна вилічити, напевно помре з одчаю, коли весь час буде думати про смертельну небезпеку від своєї хвороби і не буде підбадьорювати себе споминами про своє колишнє здоров'я та надією на його возстановлення. Але так само помре вона передчасно і тоді, коли уперто не буде хотіти бачити своєї хвороби та окреслити її степінь і форму. Те саме можна сказати і про хронічно хворі нації. Без легенд вони не можуть видужати, але, щоб видужати, вони побіч легенди мусять мати суворий, нещадний і можливо вірний діагноз. Він тим більше потрібний, чим менша воля та інтелігентність і більша емоційність даної нації, і чим більше тому вона має нахилу до романтичних фантазій, після яких, під ударами дійсності, приходить повна зневіра і апатія" [1; 418].

Тобто мислитель дотримується думки (і в цьому він, безперечно, правий), що для існування нації мусить бути легенда, інакше кажучи, міф. Такі національні міфи переважно мають історичний характер, акцентують увагу на певні героїчні моменти в історії народу, подаючи їх у виграшному світі й представляючи як взірці поведінки.

Для українців такою національною легендою, міфом була історія українського козацтва. Це чудово розумів В.Липинський і сам займався козацьким міфотворенням. Його історичні праці переважно стосуються історії козацтва [Зокрема, до таких належить одна з головних історичних праць В.Липинського “Україна на переломі”. Див.: 3]. І в цих працях, власне, не стільки науки, скільки науковоподібної міфології. До того ж мислитель намагався цей міф відповідним чином переосмислити. Б.Хмельницького та його сподвижників він подавав як “класократів”, представників земельної аристократії. Певно, немає потреби говорити, що реальні історичні документи зовсім не підтверджують такий погляд. У даному випадку В.Липинський видавав бажане за дійсне. Проте тут йшлося не про історичну правду, а про творення корисного для нації міфу.

Зовсім інша справа, коли В.Липинський намагається дати “нещадний і можливо вірний діагноз”. Він вважає, що головною нашою хворобою є “недержавність”. “Недержавність, – пише він, – так зветься наша хвороба. Ця хвороба зовсім інша, ніж – подібна до неї за зовнішніми ознаками – поневоленість. Ми – всі мешканці України – не єсть громадянством поневоленим; ми – громадянство недержавне. Це значить, що ми держави, як реального втілення нашої окремішности, не маємо не тому, що ми всі хочемо її мати, але нам якась зовнішня чужоземна сила в цьому заважає. Держави ми не маємо тому, що ми не уміємо в собі хотіння своєї власної держави розвинути, його в цілім нашім громадянстві розбудити і це хотіння, відповідним методом його організації, своїми власними місцевими силами здійснити” [1; 418].

В.Липинський дає зрозуміти: у нас немає держави не тому, що ми були кимось завойовані, що маємо войовничих сусідів, а тому, що в нас немає бажання мати своєї держави, точніше власної організації матеріально та морально сильної державної влади. Він попереджає: “По упадку большевицької чи польської влади на Україні буде у нас не “всенародна радість”, як це буває звичайно у визволених націй поневолених, а – характерна для всіх недержавних націй – анархія і внутрішня різня між українськими людьми” [1; 420]. Він закликає не ставити в приклад українцям націй державних,

наприклад, чехів, поляків, італійців, які були поневоленими, але були визволені іншими. Українці мусять самі виробити в собі почуття державності. А це є непростий процес.

Мислитель намагається зрозуміти причини української бездержавності. Вважає, що їх можна поділити на дві групи: "Перша: причини статичні, тобто ті умови існування, які ми маємо од природи, і яких по суті змінити не можемо. Друга: причини динамічні, тобто способи нашого ділання в даних нам од природи умовах – способи, які в нашій історії бували кращі і гірші, і які ми розумом і волею, відповідно до наших хотінь та ідей, можемо змінити" [1; 421].

До статичних чинників В.Липинський відносить передусім географічне положення, яке, на його думку, виражається в тому, що Україна знаходиться:

- “1. на битім шляху між Азією і Європою,
 2. на географічно несталім пограниччю двох різних культур: Візантійської і Римської,
 3. без захищених природою границь од сусідніх держав”
- [1; 421].

Мислитель констатує, що “з погляду політичного наше географічне положення – найгірше в Європі”. І роз'яснює це: “границю між Сходом і Заходом маємо в географічно неозначенім стані на своїй землі, і по нашому живому тілі відбувається весь час пересування цієї рухомої границі то дальше на Схід, то дальше на Захід”. Далі він наводить міркування, які й зараз залишаються актуальними: “Наслідком оцих постійних вівісекцій виробились у нас значні культурні різниці між поодинокими нашими краями. Різниці між Східною (Візантійсько-Московською) і Західною (Римсько-Польською) Україною, далі різниці між лівобережною Гетьманщиною і Слобожанщиною, Правобережжям, Запорожськими землями, Кубанню, Галичиною, Буковиною, Закарпатською Русю і Кримом – настільки великі, що з них всякий український політик-державник мусить дуже поважно рахуватись. Різні модні тепер у нас спроби механічного об'єднування України при помочі “соборних” словесних декларацій тільки підкреслюють ці різниці і кінчаються збільшенням взаємного недовіря і взаємного нерозуміння.

Ще більшою катастрофою може скінчитись культурна централізація України поліційними засобами... Соборність може бути досягнута тільки гармонійним взаємним перехресцями двох сил: доосередкової сили – матеріально і морально авторитетної, єдиної і всенародової – центральної державної Влади, і відсередкової сили як найширших автономій поодиноких українських країв, спаяних в одну цілість цією сильною державною Владою. Тільки при існуванні цих двох сил – коли всіх українських людей буде притягати одна спільна столиця маєстатичністю і силою державної української Влади, і коли вони туди будуть привозити свої провінційні культурні окремішності, племена в поодиноких краях, а звідти вивозити знайомість українських людей інших провінційних культур – може наступити взаємне пізнання Українців, без якого всі “соборности” будуть лише порожнім звуком” [1; 422].

Другою статичною причиною української недержавності В.Липинський називає “родючу землю і добре підсоння”. Руйнівний вплив цих чинників він бачив у такому:

“1. в неупинній притяганню на нашу землю все нових, ласих на українські багатства, активних завойовників, або – що було гірше, і відбувалось в значно більших розмірах: – в притяганню утікаючих від більше інтензивної праці та шукаючих легкого хліба невоєвничих, пасивних елементів;

2. в назвичайно швидкій дегенерації громадських інстинктів у одних і других під впливом цих чинників” [1; 422].

Тобто, В.Липинський не вважав добрі природні умови позитивним чинником, а, навпаки, негативним. І ця негативність визначалася не тільки і не стільки тим, що на українську землю приходили різноманітні завойовники, скільки тим, що вона розбещувала людей. “Легкість життя з дуже сприяючою людині природою, – писав мислитель, – розвивала в людях, які кілька поколінь прожили на Україні, лінивість і нездатність до постійного, довгого і методичного зусилля. Внаслідок цього вироджувались і не могли розвиватись такі політично творчі організаторські прикмети, як дисципліна, послух, громадська солідарність, здатність до жертв і самопожертви” [1; 422]. А саме це, на думку В.Ли-

пинського, є одним із найважливіших чинників, що визначає нашу бездержавність.

Третьою статичною причиною бездержавності він вважає “неусталеність раси”. Мається на увазі те, що в Україні неодноразово відбувалося змішування етносів. Не безпідставно В.Липинський писав: “Нема мабуть більш безглузлого, і більш позбавленого всякого змісту, виразу, як: “чистокровний Українець” – в протиставленю до інших місцевих людей – “нечистокровних” [1; 425]. На його думку, “єдності расової не було у нас ані між нашими завойовниками, ані між тими масами, які вони завойовували і якими правили. Звідси расова неоднорідність на Україні трьох основних політичних типів: – войовника-продуцента, войовника-непродуцента і невойовника – та стихійний нахил цілого нашого громадянства до роздвоєності і взаємної ворожнечі” [1; 425]. Як це не гірко звучить, але не можна відмовити в певній справедливості міркувань В.Липинського: “Споконвічний брак расової єдності серед тієї людської громади, що живе на Українській Землі, спричинений з невиховуванням її в напрямі розвитку єдності політичної, спричинився до того, що основною прикметою українських людей єсть повний брак патріотизму і зненависть до своїх власних земляків” [1; 424].

Четвертою і останньою статичною причиною нашої бездержавності В.Липинський вважав перевагу “в нашому характері емоціональності (чутливості) над волею та інтелігентністю” [1; 426]. На цю рису українського національного характеру вказували різні дослідники, наприклад, Д.Чижевський [5; 17]. Але якщо вони відносилися до неї позитивно чи нейтрально, то, як бачимо, відношення В.Липинського було негативним. “Надмірною чутливістю, – писав він, – при пропорційно заслабій волі та інтелігентності, пояснюється наша легка запальність і шкоре охолодження; пояснюється теж дразливість на дрібниці і байдужість до дійсно важких річей, яких розрізняти від дрібниць ми не вміємо. Всі наші одушевлення зі слізьми, молитвами і “всенародніми” співами проходять так само скоро і несподівано, як скоро і несподівано вони появляються. Виявити наше хотіння в ясній і тривалій ідеї та закріпити його витривалою, здержаною, дов-

гою, організованою, послідовною і розумною працею нам трудно тому, що увага наша, не керована віжками волі і розуму, весь час розпорошується під впливом нових емоційних подразнень, які нищать попередні" [1; 427].

На думку В.Липинського, статичні причини нашої недержавності, визначені передусім геополітичним становищем, яке змінити не можемо. Проте в наших силах звести до мінімуму злі наслідки цих причин. Так, пограничне становище України між Європою та Азією можна надолужити "доброю організацією нашої відпорної сили збройної, матеріальної, державної". Щодо шкідливих наслідків родючості землі й сприятливих природних умов, то їх можна компенсувати інтенсифікацією праці. Шкідливі політичні наслідки нашої расової неоднорідності варто надолужувати "свідомістю необхідної нам для нашого суспільного життя на спільній землі єдності політичної, територіальної". Зрештою нашу емоційність можна компенсувати "організованим і сталим виховуванням в наших людях від ранньої молодости, бракуючи їм в потрібній мірі, розуму та волі". При чому, вказував В.Липинський, емоційність при відповідному формуванні може стати "неоціненною твочою силою" [1; 428-429].

Певно, саме виділення статичних причин нашої недержавності є однією з сильних сторін теоретичних поглядів В.Липинського. Окрім цих причин, він ще виділяє причини динамічні, тобто змінювані. Ці причини зводить до однієї – "неуміння українських людей, без огляду на те, за кого вони себе вважають і як вони себе національно називають, здобути та зорганізувати на своїй землі свою власну владу і цю владу своїми власними силами удержати" [1; 429]. При характеристиці причин динамічних В.Липинський є тенденційним. Він тут, як і в багатьох інших роботах, виступає апологетом консервативних елементів, які, на його думку, мали б стати основою Української держави. Укотре звертається до ідеалізованого образу осілого "продуцента-войовника", тобто землевласника, який з допомогою зброї захищає свою землю й власність. На думку мислителя, слабкі позиції в Україні войовника-продуцента, його мала впливовість і визначають недержавність нації. Але навіть у тенденційності цих міркувань

В.Липинського є раціональне зерно. Адже консервативно налаштований продуцент (виробник), здатний обороняти себе, – це і є соціальна основа національної держави. Під цим продуцентом в сучасних умовах не обов'язково треба розуміти землевласника, а будь-якого виробника, здатного запропонувати затребувану продукцію.

В.Липинський показує на риси, які в плані соціальному, політичному, культурному має наша недержавність. По-перше, активна й єдино здатна до державного будівництва верства продуцентів-войовників, “не витворивши в момент державного унезалежнення Української Землі, своєї власної сильної і авторитетної влади, винищує сама себе в кривавих усобицях” [1; 430]. Задумаймося, чи не є сьогоднішні події в Україні саме таким винищенням. Адже зараз “зіштовхнулися лобами” найбільші фінансово-промислові клани (сучасні, за термінологією В.Липинського, «продуценти-войовники»), які замість того щоб знайти розумний компроміс, вирішили, очевидно, вести війну один з одним “до переможного кінця”.

По-друге, “недобиті останки цієї верстви, рятуючи від своєї власної анархії існування самих себе і свого громадянства, кличуть на Українську Землю чужоземні влади. Ці влади опановують таким чином Україну її-ж власними провідними силами і тому винищують в українських людях рішуче для буття нації почуття єдності і спільності супроти чужоземців – почуття, яке витворюється тільки в спільній війні за свою владу проти влади чужоземної” [1; 438-439]. Це ніби сказано про день сьогоднішній, коли українські еліти замість досягнення компромісів шукають підтримки для поборювання один одного в зовнішніх сил – одні в Росії, інші – в Євро-союзі та США.

По-третє, “чужоземними метропольними владами, які використовують анархію української провідної верстви і її нехотіння організовувати свою власну владу, єсть Москва та Польща, представниці двох різних культур і двох діаметрально протилежних методів організації влади (охлократії і демократії). Наслідком їх одночасного і паралельного впливу на розбиту внутрішньою боротьбою українську провідну

верству єсть найстрашніший прояв нашої недержавности: поділ цієї верстви на дві взаємно собі ворожі, себе взаємно навіть не розуміючі і себе взаємно, не тільки політично, але й національно, винищуючі частини москвофільську й полонофільську. В боротьбі Москви і Польщи, веденій на Українській Землі силами місцевої розбитої провідної верстви, Україна обезличується, перетворюється з суб'єкту в об'єкт, і стає безладним мячем, яким кидають в себе Москва та Польша" [1; 440]. Єдине, що зараз варто поміняти в цих словах, це замість Варшави поставити Брюсель і Вашингтон, а замість Польщі – Євросоюз та США. На жаль, з того часу для нас змінилося небагато.

По-четверте, маючи орієнтацію на дві конкуруючі між собою іноземні метрополії й фактично інтегруючися в них, "місцева державно-творча верства тратить ідеологічну і організаційну консервативну єдність, необхідну для її існування" [1; 441]. А, дійсно, задумоюмися, чи має наша «провідна верства», точніше, її відлами, якусь цементуючу ідеологію. І чи не свідчать про цю серйозну ваду заяви деяких наших високопоставлених політиків, про те «національна ідея не спрацювала» (нібивона в нас відповідним чином була сформована й сформульована), або заяви про те: мовляв, покажіть, що нам треба побудувати і ми побудуємо.

По-п'яте, як вважає В.Липинський "слабість місцевого консерватизму" (мається на увазі слабість провідної державотворчої верстви) не виробляє в місцевого населення "організуючих громадянських прикмет" – "чести, вірности, послуху, дисципліни, обмеження імперіялізму послухом владі (монархії) і містицизму послухом організованих ідеології (релігії)". Натомість, розвиваються без належного протидіяння в громадянстві "розперезане хамство, зрадництво, політична проституція, "отоманія", слабодухість, взаємно себе пожираюче релігійне, політичне, філологічне і всяке інше сектанство, безідейність, безвольність, глупота і врешті отой "імперіялізм" та "містицизм" дикунів, який, крім хвиликових революційних вибухів, нічого сильного та тривалого створити не в силі" [1; 443]. Події останнього часу в Україні дали нам просто шокуючі зразки "політичної прости-

туції", зрадництва, хамства та іншого "дикунства", про яке писав В.Липинський. І саме страшно, що це все не знаходить належного засудження в суспільстві. Чого варте хоча б те, що людей, які зрадили свою політичну силу й перейшли до інших, наші ЗМІ представляють ледь як не героїв, постійно беруть у них інтерв'ю, цікавляться їхньою думкою з багатьох питань. А якщо й реагує наше суспільство на такий політичний цинізм, то це знаходить вираз у "хвилевих революційних вибухах" (типу нашої Помаранчевої революції чи нещодавньому веледюдному мітингу "Геть зРаду!").

По-шосте, "слабкість консерватизму лежить в основі слабкості пам'яті серед місцевого громадянства: політичної та культурної безтрадиційності людей, що живуть на Україні, і неусвідомлення місцевим українським громадянством свого власного історичного досвіду" [1; 444]. При цьому В.Липинський звертає увагу на те, що важливо не лише мати певну історичну пам'ять, історичні "легенди", але й уміти їх передати наступним поколінням. Самими книжками і легендами, – пише він, – не створюються держави і нації: треба, щоб була ще організація живих людей, яка ці книжки і легенди з покоління в покоління передасть" [1; 444]. Дійсно, історична пам'ять абсолютної більшості українців, а тим більше осмислення ними свого історичного досвіду бажають бути кращими. В свідомості наших людей домінують різноманітні міфи (козацькі, радянські, націоналістичні), які не дають тверезими очима глянути на наше минуле й сучасне. До того ж завдяки національній «ніякості» більшості наших ЗМІ існує загроза, що навіть ті незначні елементи історичної свідомості не будуть передані.

Говорячи про сьому рису недержавності, мислитель звертає увагу на те, що зовнішні (московські та польські) впливи заважають виробленню в українському громадянстві потрібних державницьких рис поведінки. "Московський режим державного кнута" винищує "потрібну для розвитку волі та інтелігентності політичну свободу". Щодо польського режиму "державної анархії", то він винищує в нас "здержаність і дисципліну". Правда, "розшифровуючи" це міркування В.Липинського, варто, як у деяких інших випадках, про які йшла

мова вище, поняття “польські впливи” замінити “впливами західноєвропейськими й американськими”.

Ведучи мову про восьму рису, В.Липинський пробує з'ясувати ознаки “неорганізованості місцевого громадянства”. Це:

“1. Істнування на Україні споконвіку трьох мов: двох “панських” (церковно-слов'янської і латинської, потім російської і польської) і одної “народної”; іншими словами: взаємне нерозуміння себе між організаторами та організованими, і організаторів проміж собою...

2. Слабкість органічних: родових, класових, професійних і т.п. зв'язків, особливо потрібних для організованості громадянства там, де, як у нас, переважає різнорідність походження, расова неоднорідність і вроджена взаємна ворожнеча...

3. Занепад серед місцевого громадянства почуття законності, яке не витворюється там, де нема власної місцевої влади і де відносини між державою і громадянством не носять гармонійного і органічного характеру...

4. Піскуватість структури місцевого громадянства, яка виявляється у взаємнім себе незнанню українських людей і в надмірнім обособленню та індивідуалізмі одиниць...” [1; 445-449].

Щодо останнього моменту, то тут у В.Липинського є цікаве міркування: “Що-ж до взаємного ~~незнання~~ себе українських людей, то воно в нас дійсно ~~надзвичайне~~”. Він пише, що в нас “Полтавець про Галичанина, Херсонець про Холмщак, Черніговець про Подолянина”, представники різних соціальних верств знають один про одного “менше, ніж пересічний західний європеєць не тільки про своїх земляків, а й про всі західно-європейські нації” [1; 449].

В.Липинський ще виділяє дев'ятий та десятий моменти, під якими розуміє відповідно “неорганізованість продукції”, тобто виробництва, та “ідеології громадянства”. Перше знаходить вираз у тому, що організатори виробництва дивляться на своїх працівників як на людей нижчого сорту, “мужиків”, “бідний поневолений народ”, який до праці можна загнати лише силою та обманом. У свою чергу працівники

дивляться на організаторів виробництва як на “панів-кро-
вопийців”, які живуть з темноти і визиску народу.

Цікаві міркування В.Липинського щодо “неорганізованості ідеології” в Україні. Місцеві “войовники-продуценти” через малосильність не здатні надати належну матеріальну підтримку інтелігенції. Тому остання не творить корисну для них національну ідеологію. “Войовники-продуценти”, відповідно, не знаходять “ідейної та моральної піддержки для своїх політичних змагань серед місцевої української інтелігенції” і схиляються до чужих ідеологій. Щодо інтелігенції, то, принаймні, її частина під впливом цього вдається до “зміновіхівства” й теж починає служити чужинцям, підтримуючи їх у плані ідеологічному [1; 251-255].

Звісно, не варто ідеалізувати погляди В.Липинського на українські національні проблеми. Були в них кон’юнктурні моменти, викликані класовим становищем та політичною позицією мислителя. Проте, незважаючи на це, він зумів нетрадиційно й водночас глибоко підійти до трактування українських проблем. Зокрема, піддав різнобічній критиці соціалізм, демократію, українську інтелігенцію, ідеалізовані нею “народні маси”. Незважаючи на значну часову дистанцію, чимало ідей В.Липинського не втратили свою актуальність. Більше того, події останнього часу в Україні ніби підтверджують правоту думок мислителя. Завдяки В.Липинському українці мають змогу побачити свої вади. А це вже немало.

Література

1. Липинський В. Листи до братів-хліборобів про ідею та організацію українського монархізму. – К. – Філадельфія, 1995.
2. Липинський В. Релігія і Церква в історії України. – Нью-Йорк, 1956.
3. Липинський В. Україна на переломі. – Філадельфія, 1991.
4. Лисяк-Рудницький І. Вячеслав Липинський: державний діяч, історик та політичний мислитель // Лисяк-Рудницький І. Історичні есе. – К., 1994. – Т.2. – С.143-152.
5. Чижевський Д. Нариси з історії філософії на Україні // Чижевський Д. Філософські твори: У чотирьох томах. – К., 2005. – С.3-162.